

ЕДНА (НЕ)ОБИЧАЙНА ЗАМЯНА НА ПРЕДЛОГА В С ПРЕДЛОГ НА

Замяната на предлог в с предлог на е определена като неприемлива от гледна точка на българската книжовноезикова норма. Въпреки това в определени случаи тя е често срещано явление на диалектно равнище. Например, докато в книжовния език, в балканските и рупските говори за означаване на “цел на движението” се употребява предлогът в, в западните и някои източни говори се употребява предлог на (Ст. Стойков, “Българска диалектология”, С. 2002: 265), т.е. в тях предлогът на е разширил значението си: Утивът на Влашку. (Разград); На Самокоф шо че праиш. (Самоковско); Одох на Совийу. (Брезник); Ке иде на градо. (Благоевград) и др.

Съществува обаче и един по-особен случай на замяната на предлога в с предлог на в разговорната реч в изрази от типа отивам в/на центъра, чакам те в/на центъра, намирам се в/на центъра и подобни. В настоящото изложение се предлага едно възможно обяснение на това езиково явление. За целта бе проведена анкета, резултатите от която показват, че употребата на предлог на вместо в в посочените по-горе изрази е напълно редовна в Павликени, Г. Оряховица, В. Търново, Силистра, Н. Пазар, Шумен, Габрово, Търговище, Трявна, Троян, Ч. Бряг, Мездра, Плевен, Ловеч, Несебър, Мичурин, Свищов и др., докато книжовният изговор в центъра е характерен за София, Варна, Пловдив, Бургас. Трябва да се отбележи обаче, че наличието на такава замяна трудно може да се обясни единствено като диалектно влияние. От една страна, тя се характеризира с много широк ареал на разпространение, който не съвпада по граници с нито един български териториален диалект или група диалекти. Освен това изразите с предлог на в тези райони се употребяват от цялото население без оглед на пол, възраст, образование или етническа принадлежност. Нещо повече, изразът отивам на центъра не се осъзнава като неправилен и следователно не се наблюдава стремеж за неговото отстраняване както от устната, така и от писмената форма на книжовно общуване.

Твърдението, че разглежданата замяна на предлог в с предлог на не може да бъде обяснена единствено с диалектно влияние, намира особено силна подкрепа във факта, че изразът отивам на центъра е нетипичен за големите български градове, но не и за повечето по-малки селища, намиращи се в непосредствена близост до тях. Така например в София в подобни конструкции се употребява предлогът в, но за Самоков и Перник е напълно нормална употребата на на в тях. В Бургас и Варна хората отиват в центъра, но в Несебър, Балчик и др. – на центъра. Освен това той е единственият употребяван израз и в сравнително големи градове като В. Търново, Габрово, Севлиево, Ловеч и др., които обаче в сравнение със София, Варна или Бургас също би следвало да се определят като относително малки по площ и население.

Причината за това трябва да се търси в начина на организация на градското пространство в различните типове населени места. Характерно за по-малките селища е ориентирането им около един-единствен градски център – най-често площад или (в по-редки случаи) главна улица. Обратно на това, при големите градове понятието градски център включва много по-обширна площ, обхващаща няколко площада и свързващите ги улици. Следователно, основната разлика между големите градове и малките селища е, че при първите понятието център/средишно място се свързва с представата за голямо пространство, необозримо в своята цялост, което може да бъде разделено на множество по-малки и обозрими елементи, докато при малките градове и селата центърът е конкретно, обозримо пространство, неподелимо на по-малки елементи. На тази различна представа за градския център отговаря разликата в семантиката на предлозите в и на и следователно тук трябва да се търси и основната причина за предпочитанието на хората към един или друг предлог в посочените по-горе изрази.

Според “Речника на българския език” предлогът в има значение ‘означаване на място, пространство, вътре в което се намира, извършва нещо или където е насочено да проникне нещо’ (АИ “Проф. М. Дринов”. Т. II., С., 1979: 7). Ето защо той е по-подходящ от гледна точка на спецификата на организацията на градския център в големите градове, където зад това понятие стои представата за обширно пространство, в рамките на което съществуват множество по-малки обекти. Обикновено именно един от тях представлява реалната цел на движението. Ако обобщим казаното дотук, се налага изводът, че изразът отивам в центъра в случая предполага навлизане във вътрешността на едно обширно пространство, каквото представлява центърът на големите градове, за да се достигне до някой от съставлящите го компоненти, което реално е крайната цел на движението.

Обратно на това, както вече бе споменато по-горе, центровете на по-малките селища обикновено се ограничават до площад или главна улица – напълно обозримо пространство, което се възприема като единно и неделимо на по-малки елементи цяло, върху което се намират обектите, евентуална цел на движението. Ето защо тук се предпочита предлог на, който според “Речника на българския език” в едно от значенията си е синоним на предлога върху и “посочва, че повърхността (върхната, външната страна) на нещо е мястото, където се намира някой или се извършва, проявява, става нещо”, както и “сочи място, предмет, пространство, в чиито граници се извършва, става, проявява се нещо или се появява, влиза някой, нещо” (АИ “Проф. М. Дринов”. Т. X., С., 2000: 7-8).

Твърдението, че предпочитанието в по-малките селища към предлога на в предложната конструкция на центъра е пряко обвързано с представата за обозримо пространство, намира потвърждение в употребата на този предлог в изрази отивам на мегдана. В него на е единственият възможен предлог и според книжовната норма, и според диалектните употреби. Причината за това е, че като център на дадено селище мегданът представлява единно широко празно пространство, около което най-често са разположени основните обществени сгради - кметство, църква, училище, кръчма. В рамките на това пространство, т.е. на повърхността му, се реализират голяма част от проявите на социалния живот на населеното място. Ето защо единствено възможният вариант в този случай е отивам на мегдана. Така е и в по-малките градове, в които се използва единствено изразът отивам на центъра. Макар и често срещана обаче подобна употреба е неприемлива от гледна точка на книжовната норма.